

LEON URIS (1924–2003) bio je književnik, esejista i scenarista; napisao je desetak knjiga, među kojima su brojne postale bestseleri. Rođen je u Baltimoru, u Merilendu, kao sin jevrejskih roditelja poljsko-ruskog porekla. Nakon napada na Perl Harbor, 1941, Uris je napustio srednju školu i priključio se marincima. Tokom rata bio je radio-operater na Južnom Pacifiku, a nakon rata se preselio u San Francisko, gde je počeo da radi za lokalne novine i da istovremeno piše prozu. Prvi roman, *Borbeni poklič*, zasnovan na ratnom iskustvu, objavio je 1953. Njegov epski roman *Egzodus* preveden je na više od pedeset jezika. Urisovo delo poznato je po fokusiranju na dramatične trenutke savremene istorije, uključujući Drugi svetski rat i njegove posledice, kao što su rađanje modernog Izraela i hladni rat. Zahvaljujući ogromnoj popularnosti svojih romana i svojoj pripovedačkoj veštini, Uris je značajno uticao na opšte razumevanje istorije dvadesetog veka. Osim što je pisao romane, radio je i kao scenarista i konsultant u mnogim holivudskim filmovima.

Biblioteka
XX vek

Urednik izdanja
Petar V. Arbutina

Naslov originala
Leon Uris
EXODUS

Copyright © 1958 by Leon M. Uris
Copyright © ovog izdanja *Dereta*, 2023

LEON URIS

EGZODUS I

Prevod sa engleskog

Danko Ješić

Predgovor

Petar V. Arbutina

Beograd

2023

DERETA

*Ova knjiga posvećena je
mojoj ćerki Karen,
i mojim sinovima, Marku i Majklu...
i njihovoj majci.*

SPLAV „MEDUZA“ PUTUJE U OBEĆANU ZEMLJU

Takvi dokumenti su nam sada potrebni.

Sol Belou

*Glavni likovi u Egzodusu pronalaze romantičnu
sreću samo kada shvate da moraju spojiti
nacionalističke, verske i lične ciljeve.*

Vilijam Darbi

Roman Leona Urisa *Egzodus* odmah nakon izlaska uzburkao je duhove u Americi, ali i u ostatku sveta. Ni danas, skoro sedam decenija nakon prvog izdanja, ne ostavlja ravnodušnim ni čitaoce ni kritičare. Aspekti provokativnosti naknadnih tumačenja su raznoliki, od geneze priče, preko istorijskih epizoda iz perioda prvih godina nakon Drugog svetskog rata u Palestini i stvaranja države Izrael, do onih koji čitaocu približavaju tragične porodične istorije likova ovog romana u svetlu vekovne tradicije stradanja i antisemitizma. Nekima ćemo se pozabaviti i u ovom tekstu, pre svega radi tumačenja romanesknog postupka, književne slike i osnovnih linija fikcionalizacije istorijskih epizoda. To bi čitaocu s početka dvadeset i prvog veka trebalo da skicira specifičnu angažovanost Urisove priče, ali i tajne uspeha jednog ovakvog romana, nastalog u prvim decenijama nakon Drugog svetskog rata, prepunjenim još

svežim uspomenama na Holokaust i pogrome, ali i ratovima koji su u tom periodu menjali geopolitičku sliku sveta.

Zbog svojih pripovedačkih kvaliteta, ali i dobro izgrađenih likova i plastičnih opisa situacija u Palestini, uprkos povremenim hroničarskim jednosmernostima i suptilnim političkim pristrasnostima, *Egzodus* je odmah nakon objavljivanja, 1958, postao hit u Americi. U američkoj književnosti to je najveći uspeh nakon romana Margaret Mičel *Prohujalo sa vihorom* (1936). Nedeljama je bio na vrhu top-liste *Njujork tajmsa*. Nesporna je činjenica da su brod „Egzodus“ sudbina i naknadna književna eksplikacija pretvorile u istorijsku metaforu nove nade, ali i gorkog iskustva. Brod je prevezio trista dvoje dece iz izbegličkog logora u Karaolosu na Kipru, koja su na početku života prošla kroz Holokaust, ali nisu zaboravila dva veka staru priču o zemlji predaka, koju će morati ponovo da izgrade. To je bila njihova životna misija, početak novog života, budući da je sve što je činilo njihove prethodne živote ostalo na zgarištima njihovih evropskih domova i u pepelu krematorijuma koncentracionih logora.¹ Njihovom sudbinom i životima ucenjena je britanska vlast na Kipru, koja zbog ranije sklopljenih političkih i ekonomskih saveza sa Arapima nije dozvoljavala useljavanje Jevreja u Palestinu, osujećujući svaki pokušaj proboja pomorske blokade. Ali to je samo deo priče.

¹ U knjizi *Memoari posle moje smrti*, o životu Tomislava Lampela – Tome Lapi- da, koju je priredio njegov sin Jair Lapid (prvi put objavljena na engleskom 2011, Elliott & Thompson, London) autor odlično opisuje život ljudi posle Holokausta, govoreći o svojoj majci: „Ljudi koji umiru više puta ne plaše se smrti. Prema standardima Drugog svetskog rata, ona je bila među srećnicima. Nacisti je nisu ubili, samo su joj uzeli život“ (str. 233 engleskog izdanja).

Roman *Egzodus* je tajnim kanalima dospao i do Sovjetskog Saveza, gde su šapirografisane kopije prevoda čitane u tajnosti. Jevrejsko stanovništvo u Sovjetskom Savezu bilo je inspirisano ovom pričom. Disidentski samizdat napravio je 300 kopija knjige, koje su kasnije cirkulisale u jevrejskoj zajednici. Prevodilac Lea Pliner napominje da je neke priče skratila ili izbacila iz prevoda na ruski jezik, pogotovo romanse između jevrejskih i nejevrejskih likova, kako ne bi vređala očekivanja jevrejskih čitalaca. Možemo samo da pretpostavimo koje je „odnose“ Lea Pliner izbacila, jer jedna od tipičnih problematičnih „veza“, ona između Kiti Frimont i Arija Ben Kanana, spada u centralne dramaturške linije, a bez njih i njihove uzajamne emotivne katarze priča *Egzodusa* je zaista siromašna. Pre će biti da je prevoditeljka malo ublažavala (o tome govori drugo čitalačko iskustvo) delove koji su prikazivali političke podeljenosti i različite ideje u jevrejskom nacionu, kao i razlike u pogledima na borbu, recimo, između Hagane² i njenog vojnog krila, operativne grupe

2 Hagana (hebrejski: הגנה, dosl. odbrana) bila je glavna cionistička paravojna organizacija jevrejskog stanovništva u Mandatarnoj Palestini između 1920. i njenog raspuštanja, 1948. godine.

Formirana je od prethodnih postojećih milicija, a njena prvobitna svrha bila je odbrana jevrejskih naselja od arapskih napada, kao što su bili nemiri 1920, 1921, 1929. i tokom arapske pobune u Palestini, 1936–1939. Bila je pod kontrolom Jevrejske agencije, zvaničnog vladinog tela zaduženog za palestinsku jevrejsku zajednicu tokom britanskog mandata.

Nakon završetka Drugog svetskog rata i odbijanja Britanaca da ukinu ograničenja Bele knjige o imigraciji Jevreja iz 1939. godine, Hagana je krenula u aktivnu borbu protiv britanskih vlasti, uključujući i bombardovanje mostova, železničkih linija i brodova koji su se koristili za deportaciju ilegalnih jevrejskih imigranata, kao i pružanju pomoći u dovođenju Jevreja u Palestinu, uprkos britanskoj politici. Nakon što su Ujedinjene nacije usvojile plan o podeli Palestine 1947. godine, Hagana se potvrdila kao najveća borbena sila među palestinskim Jevrejima, uspešno savladavajući arapske snage tokom građanskog rata. Ubrzo nakon proglašenja

Palmah³, i Makabejaca,⁴ kojima u romanu Uris daje značajno mesto, veličajući njihovu hrabrost, jer je to krnjilo sliku o homogenosti ideje o *obećanoj zemlji*, pogotovo kod

nezavisnosti Izraela i početka arapsko-izraelskog rata 1948. godine, Hagana je spojena s drugim grupama i reorganizovana u zvaničnu državnu vojsku (izvor: <https://en.wikipedia.org/wiki/Haganah>).

³ Palmah (hebrejski: ח"ל מל"פ, akronim za חזמ תגולפ) bila je elitna borbena snaga Hagane, podzemne vojske jevrejskog stanovništva u Palestini pre 1948. godine. Palmah je osnovan 15. maja 1941. Do izbijanja arapsko-izraelskog rata, 1948, sastojao se od preko dve hiljade muškaraca i žena, raspoređenih u tri borbene brigade i pomoćne vazduhoplovne, pomorske i obaveštajne jedinice. Stvaranjem izraelske vojske, tri Palmahove brigade su raspuštene. To i politički razlozi naterali su mnoge stare Palmahove oficire da podnesu ostavke 1950. godine (izvor: <https://en.wikipedia.org/wiki/Palmach>).

Palmah je regrutovao ljude raznolikih profila, obrazovanja i interesovanja, čime je značajno doprineo izraelskoj kulturi i etosu – daleko prevazilazeći isključivo vojni doprinos. Mnogi njegovi članovi su dugi niz godina nakon ukidanja Hagane činili okosnicu visoke komande Izraelskih odbrambenih snaga i bili su istaknuti u izraelskoj politici, književnosti i kulturi. U prilog toj tvrdnji, u knjizi *Ovde nema mesta za male snove* Šimona Peresa (Službeni glasnik, Beograd, 2022), koji je godinama bio na istaknutim dužnostima u državi Izrael, kao i njen deveti predsednik, nailazimo na podatak da je i njega kao mladića u Haganu 1947. godine regrutovao David ben Gurion (prim. P. V. A.).

⁴ Makabejci ili Makavejci (hebrejski: מַכַּבִּים, *Makabim* ili *Maqabim*; grčki Μακκαβαῖοι) naziv je za jevrejsku ustaničku vojsku koja je oko 160. godine p. n. e. oslobodila Izrael od seleukidske vlasti. Oni su stvorili Hasmonejsku dinastiju, koja je vladala Judejom 164–63. p. n. e. U tom periodu došlo je do obnove tradicionalnog judaizma, širenja izraelskih granica i smanjenja uticaja tadašnjeg helenizma (izvor: <https://jewishencyclopedia.com/articles/10236-maccabees-the>).

Očigledno je da je ovaj naziv od tog vremena postao sinonim za sve jevrejske ustaničke vojske i organizacije. Uris ovim imenom označava radikalnu organizaciju koja se u vreme dešavanja radnje *Egzodus* u Palestini, odnosno Izraelu, terorističkim sredstvima bori protiv britanskog protektorata nad Palestinom. U tekstovima savremenih autora o vremenu odmah nakon Drugog svetskog rata na prostoru Palestine nigde nije eksplicitno navedeno da je grupacija pod sličnim imenom postojala, iako su sprovedene akcije koje se u romanu pripisuju Makabejcima. Verovatno se Uris odlučio za ovo ime kao sinonim borbe za slobodu jevrejskog naroda. Možemo da pretpostavimo da je mislio na radikalne frakcije koje su se odvojile od Hagane na kraju Drugog svetskog rata – Irgun i Lehi (prim. P. V. A.).

sovjetskog čoveka, naviknutog na uravntimerku.⁵ Naravno, to je samo pretpostavka jednog čitaoca, koji je usput i pisac ovih redova. Na drugoj strani, veliki tiraži i intenzivna čitalačka recepcija doneli su *Egzodusu* i razna neknjiževna i (geo)politička tumačenja; hvaljen je kao velika epopeja, ali i osporavan kao antiarapski i antipalestinski, sa zamerkom da „ignoriše osnovnu nepravdu“ u korenu izraelsko-palestinskog sukoba. Ukoliko ova poslednja formulacija podrazumeva pristrasnost u odnosu na jevrejsku stranu, ona može u velikoj meri biti tačna, ali nakon čitanja ne možemo takođe osporiti da je Uris sveobuhvatnošću svoje priče, koju vodi kroz razne epohe i porodično nasleđe svojih junaka, upravo želeo da stvori kompleksnu sliku, u kojoj će istorijska svest i niz individualnih iskustava izgraditi predstavu o Palestini kao mestu složenih međunacionalnih odnosa, koji su raznoliki i često objektivizovani individualnim odnosima; svakako ne jednostrani. To je takođe jedan od paradoksa u čitalačkoj recepciji ovog romana, jer su Urisu zamerali da je za opise Arapa i nejevreja uopšte koristio stereotipnu sliku, za šta se ne može reći da je u potpunosti tačno. Naime, već pominjani komplikovani prikaz Uris je sagledavao u širokom istorijskom kontekstu, prateći promene religijske, društvene i političke paradigme:

⁵ „Imamo razne vrste Jevreja“, kazao je David Ben Ami. „Želeo sam da te dovedem ovde jer znam da Ari ne bi. On i mnoge sabre ih preziru. Oni ne obrađuju zemlju, oni ne nose oružje. Nabijaju nam na nos neku staru vrstu judaizma. Protivnici su onoga što želimo da uradimo. A opet, kad čovek živi u Jerusalimu kao ja, nauči da ih podnosi i čak poštuje užasne stvari iz prošlosti koje ljude mogu nagnati u takav fanatizam“ (*Egzodus*, II, str. 36).

Od Kamala je Josi Rabinski naučio veličanstvenu i tragičnu arapsku istoriju. U sedmom veku, islamska dogma je eksplodirala među divljim, polucivilizovanim beduinskim plemenima u pustinji. Nadahnuti Muhamedovim božanskim učenjima, oni su napustili pesak i ognjem i mačem širili svoje jevanđelje od pragova Kine do kapija Pariza. Tokom sto godina širenja vere, stotine miliona ljudi u svetu stalo je pod zastavu islama. Srce i duša islama bili su Arapi, koje su povezivali zajednički jezik i zajednička religija pokoravanja Božjoj volji. Tokom meteorskog uspona islama, Jevreji su bili veoma cenjeni u arapskom svetu. Jedna veličanstvena civilizacija nikla je u pustinji. Bila je to svetlost čitavog čovečanstva, dok se zapadni svet valjao u blatu mračnog doba i feudalizma. Bagdad i Damask postali su Atine svoga doba. Muslimanska kultura bila je sjajna. Petsto godina najnaprednijeg razmišljanja, najvećih naučnih napora, najveličanstvenijih zanatlija, pripadalo je arapskom svetu. Zatim su došli sveti ratovi i krstaši, koji su pljačkali, silovali i ubijali u ime istog Boga koga su delili muslimani i hrišćani. Nakon krstaša došao je jedan vek – stotinu neprekidnih godina – mongolske invazije. Mongoli su došli iz Azije, i ti ratovi su bili tako surovi i krvavi da su prevazišli sve poznate granice nemilosrdnosti. Piramide od arapskih lobanja stajale su kao spomenici Mongolima. Arapi su bili toliko iscrpljeni nakon sto godina borbe, da su njihovi nekad moćni gradovi bili desetkovani, a trulež je pala na cvetne oaze. Ta predivna ostrva voća i obilja pojela su mora peska i erozija. Arapi su se sve više sukobljavali međusobno, a ogorčene i očajničke borbe vodile su krvavim zavadama, koje su okrenule brata protiv brata. Podeljeni iznutra, sa uništenom zemljom i gotovo zatrtom kulturom, nisu bili spremni da se odbrane od poslednje nesreće“ (*Egzodus*, I, str. 358).

Ili, na drugom mestu, kada opisuje razgovor između Jevrejina i Arapina na početku rata 1948. godine, u kojem se vidi odnos prema kontinuitetu zajedničkog života, ali i prema okolnostima:

Taha je spustio voće. „Kako da ti to objasnim, Ari? Izvršili su pritisak na mene. Odupro sam se.“ „Odupro? Taha, razgovaraš sa Arijem Ben Kananom.“ „Vremena se menjaju.“ „Čekaj malo. Naši ljudi su preživeli dva rata. Ti si se školovao u Jad Elu. Živeo si u mojoj kući, pod zaštitom mog oca.“ „Da, preživeo sam zahvaljujući vašoj dobrodušnosti. Sad tražim da moje selo preživi na isti način. Naoružavate se. Zar mi ne smemo da se naoružavamo? Ili ne verujete nama sa oružjem, kao što smo mi vama verovali?“ „To nisu tvoje reči.“ „Nadam se da nikad neću doživeti dan da se ti i ja borimo međusobno, ali znam da je pasivnost prošlost za obojicu.“ Ari se besno okrenuo. „Taha! Šta te je spopalo? Dobro, u redu. Možda je bolje da ti ponovim. Ove kamene kuće u tvom selu smo projektovali i izgradili mi. Vaša deca umeju da čitaju i pišu zbog nas. Imate kanalizaciju zbog nas i deca ne umiru u šestoj godini zbog nas. Naučili smo vas kako da ispravno obrađujete zemlju i živite pristojno. Doneli smo vam stvari koje vam vaš narod ne bi dao ni za hiljadu godina. Tvoj otac je to znao i bio je dovoljno veliki čovek da prizna da niko ne mrzi i ne iskorišćava Arape više od drugih Arapa. Umro je jer je znao da je vaš spas uz Jevreje i bio je dovoljno veliki čovek da se drži toga.“ Taha je ustao. „A ti ćeš mi garantovati da Makabejci neće doći u Abu Ješu večeras i ubiti nas?“ „Naravno da ne mogu da ti to garantujem, ali znaš za šta se Makabejci zalažu, baš kao što znaš za šta se muftija zalaže.“ „Nikad neću dići ruku protiv Jad Ela, Ari. Obećavam ti to.“ Ari je otišao, znajući da Taha misli to što je rekao, ali Taha nije bio

jak kao njegov otac Kamal. Iako su jedan drugom obećali mir, došlo je do sukoba između Jad Ela i Abu Ješe, baš kao što su sukobi došli u sva arapska i jevrejska sela koja su zajedno živela u miru. Taha je gledao kako njegov prijatelj izlazi iz kuće i ide putem kraj džamije i potoka. Stajao je nepomično dugo nakon što je Ari otišao. Svako-ga dana pritisak je rastao, a negodovanja je bilo čak i u njegovom selu. Rečeno mu je da je on Arapin i musliman i da mora da odabere stranu. Kako da se okrene protiv Arija i Baraka ben Kanana? A opet, kako da učutka te glasove oko sebe? (*Egzodus*, II, str. 56–57).

Dok je knjiga hvaljena kao uspešna propaganda za Izrael, ni Uris nije krio svoje motive za pisanje: „Namerio sam se da ispričam priču o Izraelu. Definitivno sam pri-strasan. Definitivno sam projevrejski“; tadašnji premi-er Izraela David Ben Gurion primetio je da je „kao deo propagande, to najveća stvar ikada napisana o Izraelu“. Činjenica je da i u jevrejskom narodu postoji različito gle-danje na Holokaust. Kao potomak poljskih Jevreja, Uris je bliži radikalnijem tumačenju stradanja i krivice, jer su evropski Jevreji podneli najveću žrtvu i najviše postrada-li, te možemo reći da su upravo oni masovnim migracija-ma utvrdili vekovnu nameru za povratak u zemlju preda-ka i izgradnju države Izrael. Stav američkih Jevreja, iako su podržavali i neretko finansirali kampanje odlaska u Izrael i tamošnje projekte, bio je pomalo ambivalentan, samim tim što je i na sva dešavanja u Drugom svetskom ratu gledano sa izvesne tipično američke distance i izve-snim stereotipnim stavom o vekovnoj nametnutoj krivi-ci. U jednom intervjuu Uris je rekao: „Postoji čitava ško-la američkih jevrejskih pisaca koji svoje vreme provode

osuđujući svoje očeve, mrzeći svoje majke, lomeći ruke i pitajući se zašto su rođeni. To nije umetnost, niti književnost. To je psihijatrija. Ovi pisci su profesionalni apologeti. Svake godine nađete jedno od njihovih dela na listi najprodavanijih. Njihov posao je odvratan i muka mi je od njih. Napisao sam *Egzodus* jer mi je bilo dosta da se izvinjavam – ili da osećam da je potrebno da se izvinim.“

Ima tumača koji smatraju da je Uris napisao roman kao deo aranžmana sa izraelskom firmom za PR menadžment i odnose sa javnošću, kao deo propagande u korist novostvorene države Izrael. Pošto je kao ratni dopisnik izveštavao o Sueckoj krizi⁶ i ratu na Sinajskom poluostrvu, 1956. godine, svakako je bio upoznat sa „stanjem na terenu“, i to ga je verovatno navelo da u sklopu već iskustveno definisanog okvira slikovnosti i veoma dominantne i (geo)politički intenzivne teme stvori priču o grupi useljenika koji menjaju društvenu i političku paradigmu Palestine. Drugi izvori govore da je pre pisanja knjige dve godine istraživao dokumenta i razgovarao s akterima prikupljajući materijal za roman, ali i da je unapred prodao prava za film MGM-u. U prilog toj tezi ide i činjenica da je dinamična Urisova priča bila inspiracija Otu Premingeru za film koji je premijerno prikazan 1960. godine, s

⁶ Suecki rat, 1956. godine (u arapskom svetu poznat kao Tripartitna agresija, Suecko-sinajski rat, Suecka kriza ili Operacija „Musketar“), bio je rat koji se vodio na teritoriji Egipta između ove zemlje i udruženih snaga Izraela, Velike Britanije i Francuske, okupljenih u savezu protiv odluke egipatskog lidera Nasera, koji je hteo da u potpunosti preuzme kontrolu nad Sueckim kanalom. Izrael je imao interes da spreči upad arapskih gerilaca na svoju teritoriju, ali i da obezbedi prolaz Kanalom za svoje brodove, dok su Velika Britanija i Francuska imale isključivo ekonomski interes (prim. P. V. A.).

Polom Njumenom u glavnoj ulozi (Ari Ben Kanan), koji je takođe imao veliki uspeh. Verovatno u svemu ovome postoji deo istine, ali budući da genezu stvaranja romana *Egzodus* tumačimo kao fenomenološke aspekte revolucionarne recepcije ove knjige, nije nam namera da time umanjujemo njegovu književnu vrednost. Jer, *Egzodus* je pre svega roman kompleksne konstrukcije i dobro izgrađenih likova u dramaturgiji pomeranja ljudi i sudbina, potresa i rata, stvaranja novog životnog prostora i revitalizacije starih vrednosti.

Svakako ostaje otvoreno pitanje čime je to priča o brodu u čijoj utrobi je trista dvoje jevrejske dece, zarobljenom u luci Famagusta na Kipru, kome britanske vlasti ne dozvoljavaju da otplovi ka Palestini, zaslužila našu pažnju. Možda je odgovor u rešenosti svih putnika na brodu da umru za svoje snove, možda u tome što se mnoštvo ličnih priča i porodičnih istorija sklapa u samo jednu misao – o borbi za snove, dostojanstvo nacije i slobodu koja mora da se osvaja svakoga dana. Verovatno sve to zajedno stvara simbolički potencijal ove proze, jer *Egzodus* je simbol nepristajanja i rešenosti da se istraje do kraja. Na sličan način možemo da poredimo simbolički potencijal *Egzodusa* sa još jednim umetnički oblikovanim incidentom, koji je takođe promenio paradigmu i angažovao društvenu savest svoga doba. To je slika Teodora Žerikoa *Splav „Meduza“*. Iako su „Egzodusovi“ putnici izbegli sudbinu putnika sa fregate „Meduza“⁷, dramatičnost njihovog položaja i

⁷ Fregata „Meduza“ bio je jedan od četiri broda koji su u junu 1816. godine isplivali iz francuske luke Rošfor ka Senegalu. Odvojivši se od konvoja i skrenuvši s predviđenog kursa, „Meduza“ se nasukala na sprud, tako da nikada nije stigla na planirano odredište. Iako je izgledalo kao potpuno razumno rešenje situacije to da se brod olakša odbacivanjem 14 teških

rešenost da po cenu života istraju u svojoj misiji slične su umetničkom i provokativnom potencijalu pomenute slike i svemu onome što je svojim pojavljivanjem izazvala. Jer, kada je ova slika dramatične sadržine izložena na pariskom Salonu 1819. godine, uprkos trudu države da zataška skandal, više niko nije mogao da bude ravnodušan. Njeno pojavljivanje je prepoznato kao kritika vlasti i političkog sistema. Tu nalazimo dodirne tačke s Urisom. Pogotovo u bolu uspomena njegovih književnih junaka i projekciji života na pozadini surovih kiparskih emigrantskih pejzaža u paralelnim univerzumima neposrednog iskustva i književne objektivizacije. Žeriko nije hteo da odustane od slike, bez obzira na sve. Istraživao je i razgovarao s preživelim da bi stvorio ovo večno delo. Na isti način i Uris želi da svedoči istine koje često nisu prijatne, pogotovo za one koji se u njima prepoznaju. Žeriko je utulio sveću neoklasicizma, a Uris posleratnog veličanja pobeđe u ratu, koja nije imala iste posledice za

topova, jer bi to omogućilo nastavak plovidbe, kapetan je odbio da žrtvuje topove i odlučio da oko 400 putnika preveze do najbliže obale u čamcima za spasavanje. Kako u njima nije bilo dovoljno mesta za sve putnike, od delova broda je napravljen splav na koji je smešteno preostalih 146 putnika, s idejom da ih vuku čamci. Već posle nekoliko kilometara, kapetan „Meduze“ je procenio da ih splav previše usporava i naredio da se konopci koji su ga vukli preseku. Splav sa nesrećnim putnicima prepušten je nepredvidivoj čudi okeana, od čega su bile strašnije samo nepoznate tihe bure i lavine koje su se valjale u svakom od putnika. Posle 17 dana stravične drame koja se odvijala na daskama splava, na njega je sasvim slučajno nabasao brod „Argus“ i zatekao samo 15 preživelih putnika. Izložena 1819. godine na Pariskom salonu, slika je nosila naziv *Scena brodoloma*, izbegavajući da otvoreno prizna glavni motiv kojim se bavi. Problematika celog incidenta nije bila samo u pukoj nesreći događaja, već je imala i političku pozadinu, jer je svako pominjanje incidenta uvek otvaralo i priču o odgovornosti kapetana Šumarea, kao i o njegovom postavljanju za kapetana broda „Meduza“ bez obzira na nestručnost, odnosno samo zbog političke podobnosti (izvor: *National Geographic*).

sve, dovodeći u pitanje neke od fundamentalnih etičkih postulata u kontekstu međunarodne politike, koja je posle tek završenog najkrvavijeg rata u istoriji civilizacije stvarala ideološku i nacionalnu isključivost, rukovođena pre svega ekonomskim interesima, umesto da inspiriše vrednosno drugačiji svet.⁸

Način na koji je zasnovana fabula pripada stilskom korpusu knjiga koje opštije situacije i značenja proširuju na istorijske periode, prateći živote i sudbine jednog omeđenog kruga junaka, pokušavajući da posredstvom individualnih doživljaja prikažu širu istorijsku sliku. Samim tim, put traganja za sudbinskim prolazi kroz pojavno i pojedinačno, u jasno izraženom osećaju za tragične i opore linije životnog iskustva. Precizno situirana atmosfera i plastično opisani ambijenti, pored simbolički intenzivno portretisanih likova koji traže svoju istinsku funkcionalnost i identitet u odnosu na novo društveno okruženje i u odnosu na prethodna iskustva, obezbeđuju uverljivost i životnost ovog obimnog romana, epopeje o ponovnom rođenju nacije koja je dve hiljade godina bila rasejana po svetu.

Većina događaja u *Egzodusu* zasnovana je na istorijskim činjenicama. Neki od likova u ovoj knjizi pripadaju klasičnoj tipizaciji, koja je veoma česta u prozi anglosaksonskog govornog područja. Takvi su, na primer, novinar Mark Parker⁹ ili američka medicinska sestra Kiti Frimont,

⁸ Poznati francuski istoričar Žil Mišle je zbog toga, posmatrajući Žerikoovo delo, lako prepoznao da iz njega umetnik pokušava da domahne društvu u kojem živi, slično kao što brodolomnici na njegovoj slici mašu ka nadi na horizontu. Mišle je jednostavno objasnio suštinu: „Celo je naše društvo na splavu 'Meduza'.“

⁹ „Nakon razvoda, Mark se preselio na Istok i često menjao poslove, s obzirom na to da je napredovao od najgoreg studenta žurnalistike na svetu do

koju Parker sreće na Kipru. Ali Parkerova novinska priča i veština izbegavanja britanske medijske blokade stvorice od „Egzodusa“ svetsku pripovest o brodu koji je zarobljen u lošoj savesti Britanske imperije¹⁰. Druga grupa likova pak pripada drugačijoj vrsti tipizacije, koja nije isključivo književna, iako je književno preoblikovana i kontekstualizovana na stvarnosnim predtekstima. Na primer, Ari Ben Kanan, najdominantniji lik i sinonim za neustrašivog jevrejskog borca, sebe vidi kao predstavnika nove generacije Jevreja, koji neće „okrenuti drugi obraz“. Postoji izvesna sličnost i sa Mošecom Dajanom, jer je i književnog Arija i stvarnog Dajana obučavao isti britanski oficir, ali je najverovatnije da je lik Ben Kanana građen na stvarnosnom predlošku pravog komandanta operacije „Egzodus“,

najgoreg novinara na svetu. Postao je jedan od onih lualica koje se smućaju po novinarskim krugovima. Nije se radilo o gluposti ili nedostatku talenta, već o potpunoj nesposobnosti da pronade svoje mesto u životu. Mark je bio kreativan čovek, a posao koji podrazumeva svakodnevno izveštavanje o događajima gušio je tu kreativnost. Ali nije imao želju da se okuša u kreativnom pisanju. Znao je da nije dorastao izazovima romanopisca. I zato je Mark bio u čistilištu, ni tamo ni ovamo“ (*Egzodus*, I, str. 16).

¹⁰ „Novinari iz šest zemalja sleteli su na aerodrom u Nikoziji i zahtevali dozvolu da uđu u Kerineju. Nekoliko velikih časopisa takođe je poslalo svoje timove. Hotel 'Dom' počeo je da liči na središte neke male političke konvencije.

Britanci su kritikovani u pariskim kafeima.

Britanci su branjeni u londonskim pivnicama.

U Stokholmu su održavane propovedi.

U Rimu diskusije.

U Njujorku su kladioničari davali kvote od četiri prema jedan da 'Egzodus' neće ispliviti.

Na kraju druge nedelje, Ari je dopustio Marku da se ukrca na brod. Mark je odabrao trenutak koji je smatrao pogodnim i organizovao ga je prethodno dogovorenim signalima. S obzirom na to da je bio prvi čovek s kopna koji se ukrcao na 'Egzodus', njegova naredna tri članka našla su se na naslovnim stranama svih novina“ (*Egzodus*, I, str. 279).

Josija Harela,¹¹ vodećeg izraelskog obaveštajca i kasnije šefa izraelske obaveštajne službe Mosad.

Još jedna linija književne objektivizacije stvarnih likova vezana je za likove koji imaju negativni kontekst u delu. Na primer, lik koji se ne pojavljuje u knjizi, ali je veoma prisutan za većinu književnih junaka, jeste lik ministra spoljnih poslova Velike Britanije Ernesta Bevina,¹² koji u ovom romanu ima potpuno negativnu konotaciju krivca za jevrejsko zatočeništvo na Kipru¹³ i zabranu odlaska u Izrael.

¹¹ Kanan, odnosno Harel, komandovao je sa četiri broda organizacije za useljavanje Jevreja u Palestinu, *Aliiah Bet*: „Knesset Israel“, „Exodus“, Atzma'ut“ i „Kibbutz Galuiot“. Nakon uspostavljanja države Izrael, Harel je studirao mašinstvo na MIT-u u Sjedinjenim Državama. Neposredno pre nego što je završio studije, Moše Dajan, kao načelnik štaba, pozvao ga je nazad u Izrael da istraži aferu „Lavon“ i postavio ga za šefa Jedinice 131, obaveštajne jedinice Izraelskih odbrambenih snaga.

Harelovu biografiju na hebrejskom je napisao Joram Kanjuk (קיינאק ברוי, דקפמ לז האיסידיוא סודוסקא – Yoram Kaniuk, *Commander of the Exodus*, 1999); prevedena je na mnoge jezike. Vlada Italije dodelila je Harelu 2007. Nagradu „Exodus“, koja se svake godine dodeljuje pojedincima koji promovišu mir i humanitarizam, u La Speciji, u Italiji, gde je 1947. renoviran brod „Exodus“. Umro je u Izraelu, 2008. godine (izvor: israeled.org/yossi-harel-passes-away/).

¹² Ernest Bevin (1881–1951) bio je britanski državnik, sindikalni vođa i političar Laburističke partije. Politički je bio na njenom desnom krilu. Bio je oštro protiv komunizma i direktnog delovanja. Njegovi protivnici su tvrdili da je to delom zbog antisemitske paranoje, zbog koje je komunizam video kao „jevrejsku zaveru“ protiv Britanije.

Kao ministar inostranih poslova u posleratnoj laburističkoj vladi, 1945–1951, obezbedio je realizaciju Maršalovog plana, snažno se suprotstavio komunizmu i pomogao u stvaranju NATO. Bevin je takođe bio ključan za osnivanje Odeljenja za istraživanje informacija (IRD), tajnog propagandnog krila britanskog Forin ofisa, specijalizovanog za dezinformacije, antikomunizam i prokolonijalnu propagandu. Bevinov mandat označio je kraj britanske vladavine u Indiji, nezavisnost Indije i Istočnog i Zapadnog Pakistana (Bangladeš i Pakistan), kao i kraj palestinskog mandata i stvaranje države Izrael (izvor: *Encyclopædia Britannica*).

¹³ „David je odveo Arija do drvenog mosta koji je povezivao dva glavna dela logora, prelazeći preko vrha ograde od bodljikave žice. Na mostu je pisalo:

Uverljivi opisi nacističkih logora kod Urisa imaju posebno tragičan ton. Naime, deca, kasniji putnici „Egzodusa“, znaju samo za stvarnost logora, mnogi od njih su odrasli u logorima. Njihova ideja o slobodi jeste borba za život kakav su mogli samo da sanjaju – o smrti već znaju sve, ona je u proteklim godinama bila jedina njihova stvarnost. Zato je njihova odlučnost zadivila svet. Uris je uspeo da proširi perspektivu svoga pripovedanja na razne aspekte i priče iz porodičnog nasleđa svojih junaka Arija Ben Kanana, kao i Dova Landaua i Karen Hansen. Na isti način je uspeo da prikaže kontinuitet političke borbe od kraja devetnaestog veka i afere „Drajfus“, preko Balfurove deklaracije i Teodora Hercla, do drugih koji su pisali i svedočili o pravu Jevreja na vlastitu državu. Ime broda je kontekstualizovalo priču, patnja je bila izbor i put do obećane zemlje, more se nije razmaklo kao pred Mojsijem, ali njegove reči upućene faraonu: „Pusti moj narod“, ostale su kao molba i kao pretnja. Ili, kako to na jednom mestu Uris kaže rečima učenog Davida, koji proučava Toru:

„Šest miliona Jevreja umrlo je u gasnim komorama ne znajući zašto su umrli“, rekao je. „Ako trista nas na 'Egzodusu' umre, sigurno ćemo znati zašto. I svet će znati. Kad smo bili nacija pre dve hiljade godina i kad smo

DOBRO DOŠLI U BERGEN-BEVIN. 'Ovaj most je gorka ironija, Ari. Isti takav postojao je u getu u Lođu, u Poljskoj.'

David je već ključao od besa. Proklinjao je Britance zbog neljudskih uslova u logoru, zbog činjenice da su nemački ratni zarobljenici na Kipru imali više slobode, zbog nedostatka hrane i medicinske nege i zbog opšte velike nepravde. Ari nije slušao Davidovo blebetanje. Previše ga je zaoкупljalo proučavanje strukture i organizacije logora. Rekao je Davidu da mu pokaže one tunele.

Arija su odveli do naselja ortodoksnih Jevreja, nedaleko od zaliva. Tamo se nalazio niz poljskih klozeta kraj ograde od bodljikave žice. Na prvom klozetu je stajao natpis: BEVINGRAD“ (*Exodus*, I, str. 64).

se pobunili protiv rimske i grčke vladavine, ustanovili smo tradiciju borbe do poslednjeg čoveka. Radili smo to u Arbeli i Jerusalimu. Radili smo to u Bejtaru, Herodijumu i Maherusu. U Masadi smo se četiri godine borili protiv Rimljana, a kad su ušli u tvrđavu, zatekli su sve naše mrtve. Nijedan narod, nigde, nije se borio za svoju slobodu kao naš narod. Isterali smo Rimljane i Grke sa svoje zemlje, a onda su nas rasejali na sve četiri strane sveta. Nismo imali mnogo prilika da se borimo kao nacija u protekle dve hiljade godina. Kad smo imali tu priliku u Varšavskom getu, uradili smo to u duhu svoje tradicije. Kažem da ako napustimo ovaj brod i svojevoljno se vratimo u zatvor od bodljikave žice, onda ćemo prekinuti vezu s Bogom“ (*Egzodus*, II, str. 289).

Životna verodostojnost romana potpomognuta je intelektualnim komponentama. Intelektualnost je u tesnoj vezi sa samoanalizom, u kojoj otkrivamo najdublju karakterologiju književnih junaka, ali i dramatičnost situacije u kojoj se nalaze. Funkcionalnim objektivizovanjem dijaloga i monološkim partijama Uris suptilno ukida granicu između standardne naracije i ispovedanja, kao i između pripovedanja u prvom i pripovedanja u trećem licu. Pripovedanje je čvrsto isprepletano s tokovima svesti, monolozima i podsećanjima na prošlost, koja nadopunjuju naše znanje o sadašnjem trenutku.

Dolaskom u Palestinu borba se nastavlja i svako pokušava da pronađe sebe u svetosti cilja, ali i u kolektivnom stradanju. Ostvareni cilj – država Izrael, potvrđen je političkom deklaracijom. Izrael je sublimat nade, borbe, patnje i bola. Etos otpora stvorio je način života, životni princip koji rađa nadu u buduće dane (kao što su hahami – mudraci – rekli svom narodu da ustane i ode u obećanu

zemlju na krilima orlova). Između mitskih orlova i Moj-sijeveog razmicanja mora našao se jedan brod nasuprot vojnoj i političkoj sili, nasuprot ćutanju i svetskoj save-sti, kao sinonim za nepristajanje i kao još jedna parafraza Davida koji pobeđuje Golijata.

Zato je *Egzodus* večna priča, koja nas podseća na velike uspone duha i veliku hrabrost malih ljudi. Verovatno je zbog toga i danas aktuelna, u vremenu kada se svet pono-vo raspada po šavovima i kada tu propast i borbu najviše osećaju oni koji ne mogu da utiču na te procese i istorij-ske događaje, ali, kao žrtve, moraju da ih trpe. To je večna priča.

U Beogradu, 20. 3. 2023.

Petar V. Arbutina

Većina događaja u *Egzodusu* zasnovana je na istorijskim i javnim podacima. Mnogi prizori su, za potrebe proze, stvoreni na osnovu istorijskih događaja.

Možda postoje žive osobe koje su učestvovalе u događajima sličnim onim opisanim u ovoj knjizi. Stoga je moguće da bi neke od njih mogle biti pogrešno doživljene kao likovi u ovoj knjizi.

Dozvolite mi da naglasim da su svi likovi u *Egzodusu* potpuna piščeva tvorevina i u potpunosti izmišljeni.

Izuzetak su, naravno, javne ličnosti poimenično pomenute, kao što su Čerčil, Truman, Pirson i ostali koji su živeli u pomenutom periodu.

ZAHVALNICA

Put koju sam prešao u potrazi za materijalom za *Egzodus* iznosi oko osamdeset hiljada kilometara. Metri magnetofonske trake koju sam koristio, broj intervjua, hrpe istraživačkih knjiga i broj napravljenih fotografija i potrošenih dolara daju podjednako zadivljujuće brojke.

Tokom dve godine, stotine ljudi su mi posvetile svoje vreme, energiju i poverenje. Bio sam na svakom koraku blagosloven neuobičajenom saradnjom i verom.

Nažalost, brojnost tih ljudi sprečava me da ovde svima zahvalim. Takav spisak bio bi knjiga za sebe.

Bio bih nezahvalan ako ne bih pohvalio trud dva čoveka koji su bili stvarno ključni za stvaranje *Egzodusa*.

Nadam se da ne postavljam opasan presedan javno zahvaljujući svom agentu. *Egzodus* je nastao iz jednog razgovora za vreme ručka i postao opipljiv projekat zbog nepokolebljive upornosti Malkolma Stjuarta. Odbio je da odustane od te ideje uprkos brojnim teškoćama.

Najponiznije zahvaljujem Ilanu Hartuvu iz Jerusalima. Organizovao je sve i putovao sa mnom kroz Izrael, vozom, avionom, automobilima, džipovima i pešice. Povremeno je bilo vrlo teško. Uglavnom sam zahvalan Ilanu što je sa mnom podelio svoje ogromno znanje o ovoj temi.

SADRŽAJ

Petar V. Arbutina	
SPLAV „MEDUZA“ PUTUJE U OBEĆANU ZEMLJU	7
ZAHVALNICA	25
Knjiga 1.	
SA ONE STRANE JORDANA	27
Knjiga 2.	
TA ZEMLJA JE MOJA	319

SADRŽAJ

Knjiga 3.	
OKO ZA OKO	5
Knjiga 4.	
BUĐENJE U SLAVI	221
Knjiga 5.	
NA KRILIMA KAO ORLOVI	377

Leon Uris
EGZODUS II

Za izdavača
Dijana Dereta

Lektura
Agencija Tekstogradnja

Korektura
Katarina Pišteljić

Likovno-grafička oprema
Marina Slavković

Prvo DERETINO izdanje

ISBN 978-86-6457-478-5 (druga knjiga)

ISBN 978-86-6457-459-4 (celina)

Tiraž
1000 primeraka

Beograd 2023.

Izdavač / Štampa / Plasman
DERETA doo
Vladimira Rolovića 94a, 11030 Beograd
tel./faks: 011/ 23 99 077; 23 99 078

www.dereta.rs

Knjižara DERETA
Knez Mihailova 46, tel.: 011/ 26 27 934, 30 33 503

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.111(73)-31

ЈУРИС, Лион, 1924–2003

Egzodus. 2 / Leon Uris ; prevod sa engleskog Danko Ješić. –
1. Deretino izd. – Beograd : Dereta, 2023 (Beograd : Dereta). – 443 str. ;
21 cm. – (Biblioteka XX vek / [Dereta, Beograd])

Prevod dela: Exodus / Leon Uris. - Tiraž 1.000.

ISBN 978-86-6457-478-5

ISBN 978-86-6457-459-4 (za izdavačku celinu)

COBISS.SR-ID 111972617